

ІМ'Я & СИМВОЛ. САКРАЛЬНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКОЇ АЗБУКИ

14. Філософія абетки

У розумінні Костянтина світ є еманацією Трійці, тому він має потрійну структуру: небо, землю і місце, де небо і земля зустрічаються. Аналогічні твердження зустрічаємо в інших філософів, де місцем зустрічі неба і землі є душа людини.

Основні філософські принципи азбуки.

1. Азбука засвідчує, що головна ідея логіки існування світу – є історія і можливість спасіння душі людини: «Я є Альфа і Омега, початок і кінець, перший і останній» (Окровен. 22: 13). Ці слова Христа є основою того, що азбука створювалась як відображення світу. Костянтин враховував це, оскільки його азбука розпочиналася словом Азь (Я, Бог, Початок) і завершувалася словом Азыка, тобто народи, зібрані всі разом. Ці два слова відбивають історію спасіння і символізують подвійну історію Христа.

Між початком і кінцем відбувається вирішальна подія – Сходження Слова. Костянтин розміщує цю подію на 19-20 позиціях, тобто у середині азбуки: «Скажи слово».

Діалог між Духом Бога і духом людини є важливим фактором в історії спасіння. На цій основі Костянтин задумав свій акровірш як космічний діалог з Богом і ним самим, діючим в якості глашатая слов'янських народів.

2. Грецькі граматики розглядали голосні звуки як дух (πνεῦμα – «пневма») азбуки. Приголосні – як їхнє тіло. Костянтин зберіг ці відмінності й додав символ Трійці. Насправді він створив 33 фонemi, 11 – голосних (третина) і 22 приголосних (дві третини). Крім цього, додав число 11 і число 2, що позначають – Сина Божого. Ім'я Ісуса займає 11 місце в азбуці, що можна розуміти подвійно – як число 2 (Син Божий) й абсолютне втілення Святого Духу.

3. Найменування літер-ідеограм утворює акровірш, який відбиває основи віросповідання. Азбука Костянтина демонструє гнучкість розуму християнського богослова.

4. Назва азбуки «глаголиця» позначає принцип перекладу символічних слів Христа на слов'янську мову, хоча слов'яни і до сьогодні не змогли в повному обсязі засвоїти християнське учення. Це відбилось у тому, що вони згодом залишили азбуку Костянтина і скопіювали простішу грецьку абетку, що проявилось у кириличному письмі. Хоча вони зберегли низку традицій у назві букв, особливо на її початку. Ось чому ця нова абетка називається Кирилицею – в пам'ять про засновника слов'янського символічного письма Костянтина – Кирила.

Семіотика глаголиці.

1. Три першоеlementи (Сакральна геометрія).

Дослідження Вінке багато в чому спирається на математично-семіотичний підхід філолога Георгія Чернохвостова (1940-і рр.), який довів, що глаголиця створена штучно на основі трьох християнських символів:

Головний семіотичний принцип глаголиці полягає в тому, що майже всі її літери побудовані на комбінації трьох базових геометричних фігур, які у візантійській культурі мали чітке богословське значення:

- Хрест (+) – символ Ісуса Христа, спасіння, земного служіння та викуплення гріхів.
- Коло (о) – символ нескінченності, досконалості, всесвіту та Бога-Отця.
- Трикутник (Δ) – символ Святої Трійці (Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого).

Костянтин Філософ діяв як християнський семіотик: він конструював знаки так, щоб людина, яка вчить абетку через споглядання літер, візуально сприймала догмати християнства.

2. Семіотичний аналіз ключових літер

- **Ⲛ** (Аз – звук [a]): Перша літера абетки має форму чистого, ідеального хреста. Семіотичний зміст очевидний: «Я є Альфа і Омега, початок і кінець» (слова Христа в Апокаліпсисі). Початок слов'янської писемності та пізнання Бога символічно відкривається Хрестом.
- **Ⲙ** (Веді – звук [v]): Складається з трикутника (Трійця) та кола (всесвіт). Графічний смисл: Трійця, що обіймає світ, або Божественне знання («Веді» — знати), яке наповнює Всесвіт.
- **Ⲙ** (Слово – звук [c]): Складається з трикутника та хреста, який спирається на Трійцю, уособлюючи Слово Боже (Логос), яке прийшло у світ.
- **Ⲙ** (Хлер – звук [x]): Часто зображувався як перевернутий хрест або хрест із колами на кінцях, що символізувало Христа як Творця і Спасителя Космосу.

3. Абетковий акровірш (Буквенне послання)

Семіотика глаголиці працює не лише на рівні окремого знаку, а й на рівні лінійного тексту абетки. Назви літер є повноцінними словами давньослов'янської мови, які при послідовному читанні утворюють релігійно-філософський маніфест – акровірш:

«Аз буки веді. Глагол добро єсть. Живіте зело, земля, і іже како люди мисліте...» < «Я (людина) літери знаю. Слово це є добро. Живіть праведно, земляни, і так, як належить людям, мисліть...».

Таким чином, процес вивчення алфавіту перетворювався на ритуал читання сакрального тексту про спасіння душі та важливість розуму.

4. Числова семіотика

На відміну від кирилиці, де цифрові значення літер копіювали грецьку систему (через що деякі суто слов'янські літери, як-от «Б» чи «Ж», не мали чисел), у глаголиці панує сувора лінійна послідовність:

- **Ⲛ** (Аз) = 1
- **Ⲙ** (Буки) = 2
- **Ⲙ** (Веді) = 3

- Ѯ (Глагол) = 4 і так далі.

Це створювало абсолютну гармонію між звуком, графічним символом та числом. У середньовічній свідомості числа вважалися мовою Бога, якою структуровано Всесвіт. Глаголиця поставала як матриця, де кожен елемент мав своє фіксоване цифрове «космічне» місце.

5. Культурний код: «Дистантність» від язичництва та Риму.

Створення оригінальної графіки мало важливий політичний та семіотичний жест захисту самобутності. Костянтин Філософ створив письмо, яке візуально:

1. не було схоже на латиницю, щоб уникнути культурного поглинання Західною Церквою;
2. не було схоже на грецьке письмо, щоб підкреслити незалежність слов'янської церкви від Візантії;
3. не мало нічого спільного з язичницькими рунами («чертами і резами»).

Глаголиця маркувала слов'ян як новий, освічений, суверенний християнський народ, рівний євреям, грекам та римлянам.

Ф. Вінке детально розібрав, як у глаголиці працює вертикальна вісь літери. Якщо знак розташований у верхній частині графічної сітки (над умовною лінією рядка), він символізує духовний світ, ангелів або Бога. Якщо елементи опущені вниз, вони позначають земне життя, людську природу або матеріальний світ. Наприклад, літера (Како) або (Мисліте) використовують симетричні кола, які, залежно від розташування на рядку, вказують на баланс між духовним пізнанням та земним існуванням.

Теорія Інни Дмитрової

Доктор філологічних наук І. Димитрова у дисертації «Сучасні теорії для походження глаголиці» узагальнила погляди на походження цієї абетки, виокремивши з-поміж інших сакральних-символічних концепти. Основні положення її праць охоплюють кілька ключових гіпотез.

Перша сакральна-символічна концепція. Дослідниця проаналізувала теорії, згідно з якими глаголиця не є механічно створеною, а являє собою продуману систему символів, в основі якої лежать сакральні християнські та філософські формули (зокрема, теорія Г. Мікласа).

Друга алфавіт-криптограма. Глаголиця – криптографічна система, що містить глибокий теологічний зміст, закодований у формі кожної літери.

Теорія Василя Йончева: Глаголична матриця

Теорія «фігури-модуля» В. Йончева є однією з найоригінальніших та найбільш обговорюваних геометричних концепцій у палеографії. Болгарський професор і художник-шрифтовик опублікував її у 1982 р. у фундаментальній праці «Древен и съвременен български шрифт» (у співавторстві з Ольгою Йончевою) [37].

Він стверджував, що святий Кирило не просто вигадував знаки окремо, а створив єдину замкнену графічну матрицю, всередині якої зашифровані форми всіх літер глаголиці. Вона будується навколо центрального кола та правильного чотирикутника, які перетинаються діагоналями, перпендикулярами та кількома дугами. Якщо накласти цю матрицю на

площину, то кожна літера глаголиці утворюється шляхом «обведення» або виділення конкретних ліній цього загального креслення. Решта ліній модуля просто залишаються невидимими.

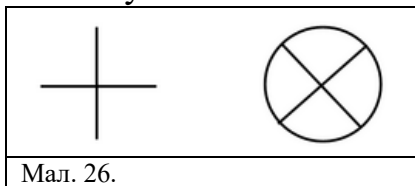
За В. Йончевим, відповідний модуль є не лише технічною сіткою, а філософським відображенням християнського космосу. Головні елементи матриці (коло, хрест, трикутник) символізують Нескінченність Бога, Розп'яття та Святу Трійцю. Оскільки матриця містить у собі потенціал для створення будь-якого знаку, її називають «генеративною моделлю» глаголиці.

Кожна літера посідає своє фіксоване місце в структурі модуля за певними математичними та художніми правилами: Літера «Аз» ✚ займає центральне місце, формуючи ідеальний хрест – духовне ядро всієї системи. Інші знаки виводяться шляхом обертання елементів навколо центральної осі або віддзеркалення ліній. Наприклад, літери, що мають схоже звучання (фонетичні пари), часто використовують одні й ті самі лінії модуля, але розгорнуті в різні боки. Модель чітко регулює висоту, ширину та нахил округлих елементів («вушок») глаголиці, завдяки чому весь алфавіт є гармонійним і витриманим в одному художньому стилі.

Відповідна концепція доводить, що Костянтин-Кирило був видатним математиком, геометром і дизайнером свого часу. Модель В. Йончева пояснює неймовірну стилістичну єдність глаголиці, яку важко створити «на око». Сучасний цифровий аналіз стародавніх рукописів показує високий відсоток збігу геометрії літер із п'ятилінійною сіткою В. Йончева. Натомість скептики вважають теорію штучною. Вони зазначають, що, маючи таку складну геометричну сітку, в ній за бажання можна «розгледіти» і вивести знаки майже будь-якого алфавіту світу (кирилиці, латиниці чи рун). Крім того, реальні рукописи IX–XI ст. написані живим почерком і мають багато природних деформацій, які важко втиснути в ідеальний математичний шаблон.

На сьогодні фігура-модуль В. Йончева залишається однією з найпопулярніших гіпотез, що демонструє глаголицю як першу штучно спроектовану та логічно замкнену графічну систему в історії середньовічної Європи [38, с. 31–33].

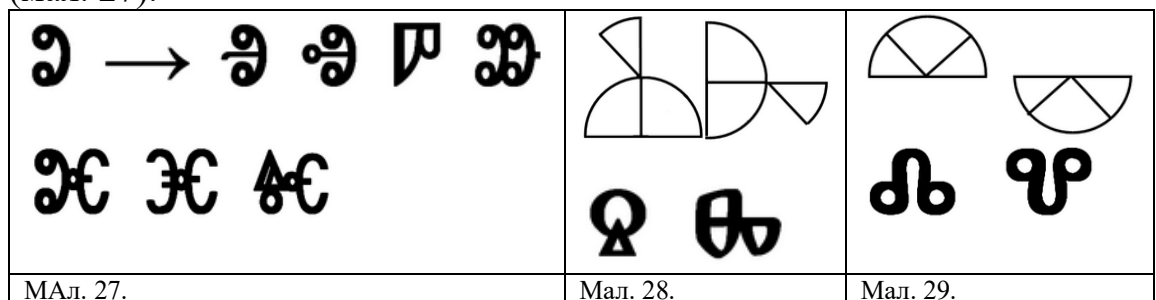
На думку, Йончева модуль-фігура становить собою «графічний символ Всесвіту та планети Земля». Літери α та ω розташовані біля основи (мал. 26).

Вони є «графічним синтезом символів віри та вічності». Модульна фігура є основою всіх літер глаголиці, а також так званих «рун» або «невідомих знаків» праболгарських написів з Преслава, Плісків, Мадари, Муфтарлара, Равнів тощо, обриси яких вписуються у фігуру-модуль. Напевне Костянтин-Кирило був першовідкривачем цієї фігури-модуля, в якій йому вдалося поєднати богословські та наукові принципи: «на її території та акваторії розвиваються всі події, лаконічно позначені лише першою літерою слів, пов'язаних із виникненням та розвитком життя на Землі». Фігурний модуль глаголиці є кульмінацією розвитку давньоболгарської писемності, поєднуючи історичний, графічний та філологічний концепти.

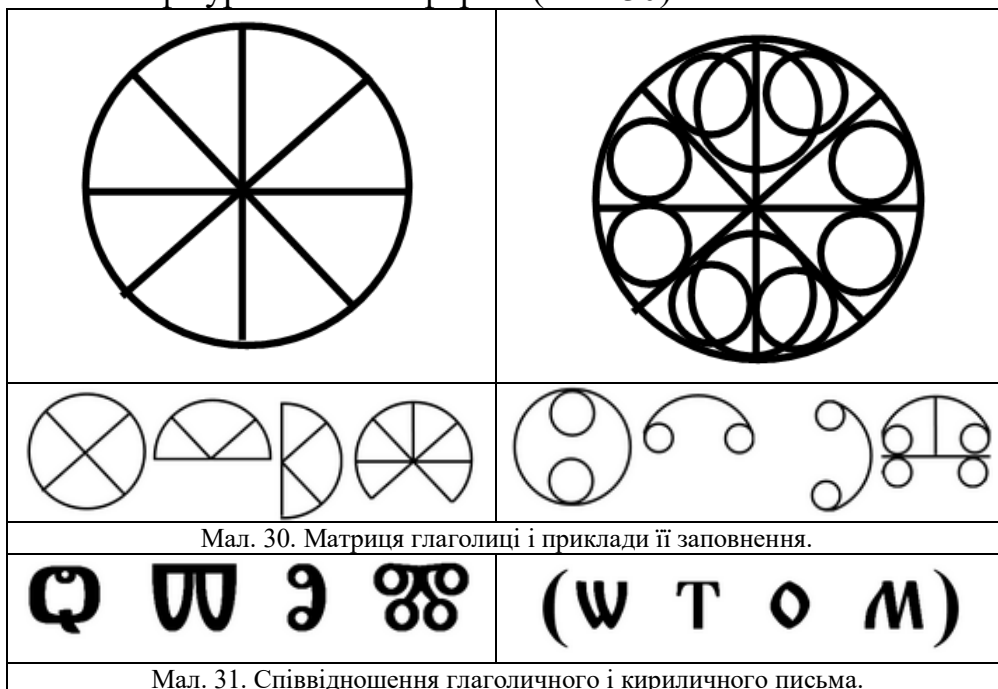
Фігура-модуль, за словами проф. В. Йончева, також визначає основні параметри богословського учення Костянтина Філософа, який акумулював в азбуці космогонічні знання:

- створення матерії,
- структуру Космосу,
- події, що відбулися на Землі,
- Всесвіт і час,
- створення життя у воді та повітрі,
- створення життя на суші,
- а також деякі додаткові цикли шляхом створення додаткових літер з О (мал. 27).

Проф. В. Йончев зазначив, що «цикл завершується, коли всі лінії фігури-модуля покриваються та заповнюються формами літер. Він може бути заповнений трьома, чотирма або декількома літерами. Кожна літера є початковим знаком поняття». Під час роботи з модулем Костянтин Філософ не виходить за його межі, за винятком двох літер, які несуть значення назв астрономічних тіл, Землі (E) та Сонця (S) (мал. 28). Важливу роль у фігурі модуля відіграє горизонтальна лінія, що символізує розділення повітря (D) та води (B) (мал. 29).

Головна фігура основної форми (мал. 30).

Проф. В. Йончев висловив думку, що кирилиця також «сконструйована» Костянтином Філософом, вона містить 24 грецькі та 14 нових літер (мал. 31) [39], [40], [41], [42].

15. Числова містика глаголиці

У глаголиці, на відміну від кирилиці, чисельне значення літер суворо відповідало їхньому алфавітному порядку. Її творці відмовилися від грецької моделі числення. У кирилиці літері «Б» (Буки) не дали цифрового значення, бо в грецькому алфавіті немає літери «Б». Глаголиця ж побудована на суворому внутрішньому авторитеті: яка літера за помірком іде, таке число вона і має. Це зближує її з давньоєврейською традицією (Гематрією) та кабалістичним пошуком прихованих кодів Бога в текстах.

Глаголиця постає не просто інструментом для фіксації мови, а графічною іконою, де кожен штрих мав з'єднувати земний світ із божественним. Кожне слово, написане глаголицею, мало свою «числову вагу». Відтак комбінації літер утворювали математичні пропорції, які мали резонувати з божественним устроєм космосу.

Десяткова містика та три рівні буття. Алфавіт ділився на чіткі розряди, де кожен мав свій духовний ступінь:

- одиниці (1 – 9): від (Аз **Ѧ** = 1) до (Земля **Ѧ** = 9), що символізувало земний, матеріальний світ та його базові елементи;
- десятки (10 – 90): від (Іже **Ѧ** = 10) до (Покой **Ѧ** = 90), що символізувало духовне сходження, небесної ієрархії та мислення;
- сотні (100 – 900): від (Реци **Ѧ** = 100) до суто слов'янських шиплячих звуків наприкінці алфавіту. Це рівень божественних таємниць та найвищого сакрального знання.

Магічне число 1000 – «Черв'як» чи «Слово». Особливу містичну суперечку викликає число 1000. У деяких глаголических пам'ятках тисячею виступає літера «Черв» (**Ѧ**), а в інших – «Слово» (**Ѧ**). Коли 1000 позначалося літерою «Слово», це мало глибокий символічний підтекст: Всесвіт замикається на Слові Божому, яке є початком і кінцем усього (тисяча як символ нескінченної множини).

Гематрія: Числове кодування імен. Оскільки кожна літера мала числове значення, середньовічні книжники вираховували «код» сакральних слів. Наприклад, ім'я Ісус або Бог мали фіксовану математичну суму. Переписувачі вірили, що, якщо сума чисел у рядку або в імені є гармонійною (ділиться на 3 або 7), то цей текст має прямий зв'язок із небесними силами і захищений від спотворень диявола.

«Азбучна молитва» Костянтина Преславського (учня святих Кирила і Мефодія, бл. 893–894 рр.) – сакрально-літургійний маніфест нової слов'янської культури. Вона написана у формі акровірша, де кожен рядок починається з наступної літери алфавіту. Символіка цього твору розгортається на кількох взаємопов'язаних рівнях: богословському, культурно-історичному та графічно-мовному.

Головним символом молитви є Слово (Логос) як божественний інструмент просвітництва. У часи, коли панувала «тримовна єресь» (уявлення,

що молитися можна лише єврейською, грецькою та латиною), Костянтин Преславський проголосив слов'янську мову рівноправним інструментом спілкування з Богом. Структура акровірша символізує, що кожна слов'янська літера освячена Божественним світлом. Алфавіт постає не як світський винахід, а як сходи, що ведуть людину від земного незнання до небесної мудрості.

Поетика «Азбучної молитви» побудована на глибоких біблійних метафорах, адаптованих для слов'янського контексту:

- образ Сліпоти та Прозріння. Слов'янський народ до прийняття християнства та писемності символічно зображується як «сліпий» або такий, що перебував у темряві. Надання літер і переклад Святого Письма трактуються як духовне прозріння («духовні очі»);
- образ Хрещення як Нового Народження. Прийняття літер прирівнюється до хрещення водою та Духом. Слов'яни з «язичницького хаосу» переходять у статус «нового люду» Бога;
- образ Світла і Темряви. Божественне вчення – це сонце чи світильник, що розганяє темряву нещастя. Просвітництво через абетку є актом творення нового духовного космосу;
- пташиний політ. Молитва передає прагнення душі відірватися від земного, матеріального світу й піднятися до духовних висот («лечу тепер я до словесної молитви»).

Коли монах читав цю молитву, він одночасно візуалізував і промовляв весь алфавіт від Аза **Ɀ** до язика **Ѣ**, освячуючи кожную літеру.

Сакральний зміст головних рядків (у перекладі та трактуванні):

• **Ɀ** – Аз (1): «Аз словом сим молюся Богу...». Молитва починається з утвердження людського «Я», яке через Хрест (форму літери Аз) звертається до Творця;

• **Ѣ** – Буки (2): «Богу зідітелю, зрящому тварь невидимую...». Друга літера відкриває видіння Бога як Творця всього видимого і невидимого світу;

• **Ѧ** – Веді (3): «Ведущу дух святий пустити в серце...». Звернення до третьої іпостасі Бога – Святого Духа, який має оживити розум для сприйняття знань.

• **Ѧ** – Глаголи (4): «Глаголати словеса, яже будутъ в користь...». Прохання про те, щоб людська мова (глаголання) не була марною, а несла лише мудрість і користь;

• **Ѧ** – Добро (5): «Добро бо єсть закон твой...». Утвердження Божого закону як абсолютного добра для людини на землі.

У середньовічній свідомості «Азбучна молитва» працювала як генератор духовного світла. Слов'яни, які щочас виходили з «темряви язичництва», через проговорювання алфавіту-молитви начебто структурували свій розум. Процес навчання грамоти автоматично ставав процесом хрещення та очищення душі. Алфавіт виступав сходами до Бога, де кожна літера – наступний щабель духовного розвитку.

Графіка літер «Живіте» і «Мислете» – вершина середньовічного слов'янського кодування.

Літера «Живіте» (Ж) – Древо Життя та Людина: симетрична фігура з багатьма променями, що нагадує зірку, комаху або людину, яка розкинула руки й ноги. Форма літери відтворює слов'янське архаїчне і християнське уявлення про Древо Життя, тому символізує розквіт, пульсацію, вегетацію та життєву силу, яка розходитьсь в усі боки Всесвіту. За теорією В. Йончева, «Живіте» поєднує в собі земний і небесний трикутники матриці. Це образ живої людини, яка стоїть на землі, але тягнеться до неба. Назва літери є наказом: «Живіть!», а її форма є графемою візуального вибуху цієї життєвої енергії.

Літера «Мислете» (М) – Космічний зв'язок та мудрість. Графіка літери є однією з найскладніших і складається з двох великих петель (кіл) знизу, які з'єднуються лініями, що йдуть угору, утворюючи центральний трикутник або арку. Два кола в основі літери символізують два світи – земний (матеріальний) та небесний (духовний), або двох людей, які спілкуються. Лінії, що підіймаються від цих кіл і з'єднуються вгорі, візуалізують процес мислення. Мислення – те, що підносить людину над буденністю, пов'язує землю з небом, міст між людським розумом та Божественною Мудрістю (Софією).

Далі буде.